

ՎԵՐԱԿՈՐ ԱՌԵՐԾԸ

(Ուղերձ առ Արհի Յովհ. Արքեպս. Նազուսն՝ իր այցին առթիւ)

Դու վերաւոր առիւծ Հայոց աշխարհի,
Ծովածաւալ ցաւէն վերքիդ դժպըհի
Երկինք երկիր վեհ ճիգերով դղրդեցիր
Բանալով իր արինազանգ վրէն անծիր:

Երկինք ըսաւ — դեռ ժամը չէ փրկութեան.
Երկիրը մունջ դիտեց հեղեղ սուրբ արեան,
Հեգնեց կակիծն անոր, անխիղճ, սկեպտիկ,
Ոնցաւ գնաց ի դէտ շահուն հանդարտիկ:

Այս հիւրասէր աստղերուն տակ ուր հոսի
Վերքիդ վրայ գութն ու համբոյր Քրիստոսի,
Պահ մը մոռցիր ցաւերդ, Առիւծ վերաւոր,
Ժպտէ զուարթ կորիւններուդ կենսաբոյր
Ուր բողբոջէ հիւթը ցեղիդ կարմրաթոյր,
Ուր կ'ապրին դեռ փառքերն անոր դարաւոր:

ՍԵԽԼՈ (Ումպրիս) 18 Յունիս 1923

Ք. Ե. ԿԱՊՐՍՇԵԱՆ

ԱՍՏԵՂԱԳԵՏ

Գիշերանաւը մեկնեցաւ աստեղագետն ախօսելով
Ու լրուութեան տաւիդին վրայ վերջին թաւ լար մը հեծկտաց
Այս ինչ թախիծ է երազի մեկնումին մէջ լուսավերդով
Ես վառեր եմ քեզի համար իմ կարօտի ճրագըս առկայծ

Ես բացե՛ր եմ քու ըստուերիդ քարեղէն դուռը յուսաւէտ
Աստեղագետը հեռուէ՛ն պիտի բերէ նաւն իմ սրտիս
Եւ հիւսելով նոր օրերու խորունկ շղթան մազերուդ հետ
Յաւերժական զարուններու ճամբուն վըրայ պիտի նստիս

Նոր Առաւօտը պարզւած է Աղօթքի թեւերուն տակ
Բաց է անհուն քաղցրութիւնով ու մրմնջող ու ըսպիտակ
Ինչպէս հոգին ուր կ'արթննայ հեռաւոր ձայն մը կարօտի

Ես եկե՛ր եմ քեզի համար այս ջուրերուն ափունքը մութ
Տո՛ւր ինծի ձեռքդ որ չընկրկիմ Գիշերն իջաւ Քոյր իմ Ոգի
Տո՛ւր ինծի ձեռքդ որ ա՛լ տեսնեմ հրաշքի լոյսով Ծիւրն աչքերուդ
ԱՐՄԵՆ ԵՐԿԱԹ

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԷՆԻ

ՊԱՀԱՆՋՆԵՐՆ ՈՒ ՆԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

ՆՈՐԸ ՀԻՆՈՎ, ԶԱՐԳԱՅՆԵԼՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Գիր և լեզու չունեցող ժողովուրդներ
դատաւարտուած են կորսուելու. պատ-
մութեան անողորմ վճիռն է այս: Սահակ
և Մեսրոպ այդ զոյգ գանձերն է որ պա-
տրաստեցին Հայութեան համար: Ատոնց
շնորհիւ անցեալին մէջ ազգերնիս կըցաւ
15 դար պահել իր գոյութիւնը և բարձր
դիրք բռնել զինք շրջապատող ասիական
ցեղերու հանդէպ, տոկալով ամենադժնդակ
պայմաններու:

Բայց ինչպէս աշխարհի բոլոր հին լե-
զուները, մերինն ալ պիտի ունենար յե-
ղաշրջումներ և անկումներ մինչեւ իր հիմ-
նական վերանորոգումը՝ արդիւնք ժ-
րու մեր հայկարան տիտաններուն: Սնկէ
ասդին, եթէ կամաց կամաց ան դադրե-
ցաւ ժողովուրդին ըլլալէ, ատոր միակ
հանջն էր անշուշտ:

Իր գերազանց առաւելութիւններով
հանդերձ՝ զրաբարը հարկադրուած էր այլ-
եւս տեղի տալ նոր և խօսուն բարբառին,
յար և նման յունարէնի ու լատիներէնի:

Մեր նպատակէն դուրս են այս հինէն
դէպ ի նորը անցքին պատմականը, զրա-
բարեաններու և աշխարհաբարեաններու
զրչապայքարները՝ որոնք բնականաբար
պիտի յանգէին ի նպաստ վերջիններուն:
Ասոնք արդէն կը զգացնէին կանխաւ թէ

ինչո՞ւ իրենց կողմը միտելու էր իրաւունքի
նժարը. «Հիմակուան հայերէն լեզուն, կը
«զրէր վիեննական թերթ մը, այն վիճա-
«կին մէջ է ուր կը գտնուէին դարեր առաջ
«խալացիք, գաղղիացիք և գերմանացիք:
«Քանի որ ժողովուրդը զատ լեզու և մա-
«տենագրութիւնը զատ լեզու ունի՝ անկա-
«րելի է որ նոյն մատենագրութեան մէջ
«ծաղկի: Այս պատճառաւ յիշեալ ազգե-
«րը իրենց ժողովրդական լեզուները լա-
«տիներէնով հարստացնելէ հտըը՝ ասոր
«շղթաներէն ազատեցին զանոնք՝»:

Նոյն գաղափարը կը շեշտէր մեծանուն
Այտընեանը. «Եթէ ստուգիւ հին է հայ
«ազգը, ինչ զարմանք որ բնութիւնն ու
«ժամանակը իրեն ալ տուած ըլլան մէկ
«հին ու մէկ նոր լեզու»: Միտ դնելու
«է անծանօթ լեզուի մը չդատապարտել
«ազգը՝ որ մտաւոր զօրութեանց մեծ մասը
«մեռեալ լեզուի մը ուսման վրայ մա-
«շեցնէ»:

Աւելի հտըը, ոչ նուազ ներհուն հե-
ղինակութիւն մը վենետիկեան Միլիթա-
րեաններէս՝ Հ. Գ. Զարբանալեան, պար-
գելով աշխարհաբարի շուրջ յարուցուած
դժուարութիւնները՝ կ'եզրակացնէր. «Նոր
«լեզուին ազգային կրթութեան արդէն
«մատուցած և մատուցանելի ծառայու-
«թիւնը ժխտելը, և հին լեզուին դառնալ

1. «Եւրոպա» լրագիր, 1856, թիւ 30, (ապ. Վիեննա)
Մատենագրական խորհրդածութիւններ:
2. Քնն. Քերականութիւն Աշխարհաբար լեզուի, էջ
263, Մեծանուն Հեղինակը չ'ուզեր հասկցնել անշուշտ

որ մեր զրաբարն ու աշխարհաբարը իրարմէ տարբեր
մէկ հիմ եւ մէկ երբ լեզուներ եղած ըլլան՝ այս բառե-
րուն ճշգրիտ իմաստով, այլ միեւնոյն հայերէնին ա-
ռած ձեւերէն կամ բարբառներէն երկու գլխաւորները:

(Art poétique de Boileau).

2. 1936, Յունիս 13:

3. Ի պաշտպանութիւն հայ պատուական լեզուին,
Պարոյր Բ. Քէչեան, «Ազդարար» 1936, Ապրիլ 19.

«այսինքն՝ կրթնիլ մեր աւանդական լեզ-
«ուին, դասական գրաբարին, եթէ չենք
«ուզեր ապահով ուղեցոյցէ մը զուրկ
«մնալ: Միտքս այն չէ որ արդի լեզուն
«գրաբարն ըլլայ, այլ թէ՛ բառերու ա-
«ծանցումի, բարդութեան և ուղղագրու-
«թեան մէջ անպայման պէտք է որ զրա-
«բարի կանոններուն հետեւի»¹:

Ժամանակն ու պարագաներ կ'այլա-
փոխեն մարդոց անտեղիտալի կարծուած
համոզումները, որով մեր մէջ աշխարհա-
բարի թունդ պաշտպաններն անգամ՝ այ-
սօր զայն գրաբարով ապրեցնելու մտա-
հոգութիւնը կ'ունենան: Իցիւ թէ համո-
զումները աւելի ընդհանրանային և վերջ
գտնէր սա մեր լեզուական անիշխանու-
թիւնը: Բայց զիւրաւ լուծուելիք հարց մը
չէ դժբախտաբար: Առջեւնիս անմիջապէս
ցցուած պիտի գտնենք նորաստեղծութեամբ
կազապարուած գլուխներ, որոնք արհա-
մարհելով մեր անցեալին գրական փառ-
քերն ու անոնցմով շահագրգռողները,
հրապարակը կ'աղմկեն անտեղի շռայլա-
բանութիւններով:

*
**

Տխուր կացութեան այս «քաջամար-
տիկ» ախոյեաններէն նախ ոմն Պետրոս
Զարոյեան՝ երկու տարի առաջ կը յայ-
տարարէր ի միջի այլոց. «Անցեալի յու-
«շերուն ապաւինելով գրականութիւն
«ընդունելով տաղանդով միջակէն վար գրող-
«ներ են... Անոնց մէջ սարսափը կայ
«ներկային, անկարողութիւնը՝ զայն ըմ-
«բռնելու և անոր հետ նոյնանալու թու-
«լամորթութիւնը՝ որ զերենք կը զրկէ

1. Աշխարհաբարի ծագումը. Հ. Սրապիոն Եղիայեան,
«Յառաջ» 1935, Ապրիլ 14:
2. «Ազգայն» 1934, Դեկտ. 30 թուակերպ:
3. Նոյն թերթի Դեկտ. 16 թիւ:
4. Ահաւաստիկ նոյնութեամբ նկարը այդ փոքր յաւակ-
նոտին.
«Մըջին մը կար բարակիկ-Մէջը թելիկ, ոտքը կարճիկ,
Ձիտեմ խելքին ինչ փըչեց-խիտ բարձրէն թռչել ուզեց.
Վազեց վազեց հեւալէն - Օր մը ելաւ մինարէն,

«յորձանքէն չըջուելու, զայն փշրելու ու
«նորը, արժանաւորը, ճշմարիտն ու գե-
«ղեցկագոյնը ցոյց տալու առաքելութե-
«նէն»²: Նոյնը դարձեալ քննադատելով
Պարսամեան Եղբայրներու «Կեանք և ար-
ուեստ» տարեգիրքը՝ կը գրէր. «Օշական
«մեր ներկային գրողը չէ... Մենք սե-
«րունդ մըն ենք որ կեանքը ունինք ա-
«մէն տեսակի ապրումներու հարուստ,
«սերունդն ենք շրջանի մը՝ որ աննախ-
«ընթաց է մեր բովանդակ պատմութեան
«մէջ, ու պէտք է որ ծնունդ տայ ան-
«նախընթաց գրականութեան մը: Կը
«ձգենք բոլոր անտաղանդներուն և շնոր-
«հագուրդներուն՝ անշունչ և անհոգի մըթ-
«նոլորտ: Ըրած ըլլալով անոնց մասին
«մեր վճռական դատաստանը, առանց ա-
«մենադոյզն հետաքրքրութեան՝ կ'անց-
«նինք անոնց ստուերներուն վրայէն: Մեր
«շրջանը միջակութեան շրջանը չէ: Ճիշ-
«մարիտ տաղանդ ունենալ պէտք է չխեղ-
«դուելու համար զիտողութեանց, զգայ-
«նութեանց ու իմացական շղթայազեր-
«ծումներուն ողողումին ներքեւ որ այս
«շրջանին էական յատանիշերն են: Զա-
«նոնք արտայայտողը միայն շրջանիս
«գրողը կը համարուի: Եւ թէեւ շատ չեն,
«քիչ են նոյն իսկ, բայց կան այս ճըշ-
«մարիտ գրագէտները»³: Ուռուցիկ խօս-
քեր ծայրէ ծայր, սնապարծիկ և ծիծա-
ղելի որոնք միևարար վրայ բարձրացող
մըջիւնին խորհելակերպը կը յիշեցնեն⁴:
Զուգեւ ճանչնալ հայ գրականութեան ան-
գերագանցելի փառքերը, որպիսի անկում:
Պէտք է այդ խօսքերուն հաստատական
ձեւերը ժխտականի վերածել և ժխտա-
կանները՝ հաստատականի, գտնել կարե-
ւորութիւնը:

Ու վերէն վար որ նայեցաւ - Քա, տըռնք ինչ են, ըսաւ.
Ան խոշոր կովը չէ՞ սա - Որ երէկ դաշտը տեսայ,
Չըսե՞ս ես խեղ եմ եղեր - Որ ինչ ըլլալըս մոռցեր
Եւ այդպիսի ճըթլօգներ - Մէկ մէկ հըսկայ եմ կարծեր»:
-Այս է ձերին ըստոյգ պատկեր - Գարավերջիկ իմաս-
տակներ,
Որ երէկ մէկ այսօր երկուք - Բաներ մ'ուսած պաղուկ
պաղուկ՝
Բագրատունին ու Աւիշան - Աւ ձեր աչքին են անըջան:

նալու համար տրամաբանօրէն ուղիղն ու
ու ճշմարիտը:

Ահա՛ նմոյշ մը իր զմայլելի գրագէտնե-
րէն մէկուն՝ Արշամ Տատրեանի գրչէն ե-
րած. «Հիմա, ես կը հսկեմ ես զիս...
«կը հսկեմ անոր իւրաքանչիւր շարժու-
«մին վրայ... Հսկել, հսկել իր իւրա-
«քանչիւր բառերը, հսկել իւրաքանչիւր
«լոյսին վրայ, աղմուկին վրայ, լռու-
«թեան վրայ: Ըլլալ ինքզինքը՝ ինքզին-
«քին մէջ: Լեցնել իր շրջանակը՝ ինք-
«զինքով: Մեր ժողովուրդը բացուած է
«ինքն իր մէջ, ինքն իր շրջանակին ու
«ինքն իր ժամանակին վրայ... Եթէ չեմ
«դուրս ինքզինքէն՝ ան կը մեռնի ինքն
«իր մէջ... Ո՛րքան հայ երիտասարդներ
«կը մեռնին իրենք իրենց մէջ», եւն¹:
«Կը մեռնին իրենք իրենց մէջ», եւն¹:
Ընթերցողին կը թողունք գնահատել այս
անկերպարան բանաձեւերու խառնակոյտը:

Կը հարցնենք սակայն. երբ աշխարհ
անտարբեր է գտնուած անցեալին հանդէպ
կամ անով չէ զբաղած՝ բոլոր գրական,
գիտական և արուեստական մարզերուն
մէջ, և կրնա՞յ միթէ աննախընթաց ըսուի
ներկան, հինաւորաց ժամանակին այս չըն-
չին մասնիկը, պարզապէս անոր համար՝
որ իր մէջ կ'ապրին եղբր աչքերնին հա-
զիւ բացուած երջանիկներ, արհամարհող
նախորդ շրջաններուն:

«Կռնակ դարձնել մեր անցեալին՝ յա-
«նուն նոր կարգախօսներու ամենէն առաջ՝
«իմացական անպարկեշտութիւն է, կը պա-
«տասխանէր նախ ինքը Օշական... Կ'ըմ-
«բռնէր թէ ո՛րքան խոր է հիզը՝ հոգ, լե-
«զու ստեղծելու 2000 տարիներէ ի վեր
«ատոնցմէ օտարացած մարդոց համար:
«Ուրիշներ բռնի կը հանեն այդ հզօր
«ազգայնները աղբերուն մէջէն, մենք կա-
«մաւ կը լքենք զանոնք: Այժմէականը,
«հետաքրքրականը, ընթացիկը կամ ա-
«պառնին՝ երբ իբր գերագոյն տախտակ-

1. «Ազգայն» 30 Դեկտ. 1934,
2. «Սիւն», 1936, Ապրիլ, էջ 117,
3. «Յառաջ» 19 փետրուար, 1935,
4. «Յառաջ» 1935, մարտ 28,

«ներ կը մատուցանենք մեր ցեղային մը-
«տահոգութեանց, վտանգած կ'ըլլանք այդ
«ցեղին հոգեյատակը, ենթահոգը՝ որուն
«վրայ միայն արմատ կը զարնեն հոգեւոր
«բոյսերը»²: - Կաթ. Նուիրակ Գարեգին
Արքեպիսկոպոս Փարիզի մէջ բանախօ-
սելով կը բացագանչէր. «Ամէն մէկ ժո-
«ղովուրդի գիտակցութեան չափը պէտք
«է հաշուել այն վերաբերմունքով՝ որ նա
«ունի դէպի իր անցեալ պատմութիւնը:
«Ովքեր չեն գնահատում անցեալի ար-
«ժէքները, նրանք անգիտակցներ են»³:

Նոյն բանը կը հաստատէր ոչ նուազ հե-
ղինակաւոր դէմք մըն ալ՝ Մայքըլ Արլըն՝
սա խօսքերով. «Առ հասարակ միջակ կամ
«միջակէն վար են այն գրողները՝ որոնք
«ներկայ իրաւակարգերու ըմբռնողու-
«թեամբ կը գրեն ու անոնց թեր կ'ար-
«տայայտուին: Հարկը տարի վերջ միայն
«յայտնի պիտի ըլլայ թէ որոնք էին
«մնայուն արժէքները. ամէն ժամանակ-
«ներու մէջ այդպէս եղած է»⁴: Զանց
«ներու մէջ այդպէս եղած է»⁴: Զանց
կ'ընենք յիշել նաեւ Թեհրանի «Ալիք»
թերթին գրածը «Մեր այսօրուան սկսնակ-
ները» խորագրով: - Ինքնագիտակցութիւն
և համեստութիւն, մեծ հոգիներու այս
առաքինութիւններն են որ մեր անփորձե-
րունքով կը պակսին՝ ամէն բանէ առաջ:

*
**

Բայց ահա զիմացնիս արդիականու-
թեան ուրիշ ասպետ մը⁵, որ կը հա-
մարիմ թէ գիտակ չէ դժբախտաբար
հայ մշակոյթի վերածնութեան Միթիա-
րեան հսկաներու գործին՝ ըլլայ գրարար -
գորթ թեւեւօրէն «Կեղծ - դասական» կը յոր-
ջորջէ առանց շեշտելու անոր արժէքն ու
կատարած դերը - ըլլայ նաեւ աշխար-
հաբար:

Իր յայտարարութիւնն իսկ թէ «Անհրա-
ժեշտ է մօտենալ դէպի ժողովուրդը, կեան-

5. 1937 Յունիս 28 թիւով,
6. Փ. Սանասար. տե՛ս «Կռնակ»ի մէջ, 1934, 41-
42 թիւերը «Նահատակ Գրագէտներու բարեկամներու
գործը»:

1. Դժբարխտաբար մեր մէջ սովորական դարձած է այդ
ֆրանսերէն բանահմեւը՝ ուրիշ շատերու նման։ Աջամարիտ
հայերէնագէտներու կ'իյնայ պայքարել այս տեսակ խոր-
թութիւններու գէմ։ Օտար լեզուի մը յատուկ ո՛ր է բա-
նահմեւ չի կրնար յատկացուիլ մերինին՝ առանց իսթա-
րելու ասոր ինքնատիպ գեղեցկութիւնը։ Պէտք է գտնել

Համապատասխան բանաձևեր, Ֆրանսացիին, օրինակ՝
Je suis tout oreille à l'écrit, և էբբ նամակի վերջառո-
րութիւն՝ Au plaisir de vous lire, որոնք բառ առ բառ
չեն թարգմանուիր։ Առաջինն ըսել է՝ բոլոր ոչնչորոշ-
քիչևս ձեզի է, և երկրորդը՝ Ձեր նամակը կարդալու հա-
ճոյքով. և ոչ թէ Ձեզ կարդալու հաճոյքով, ևնւ։

Հ. Թ. ԹՈՄԱՆՅԱՆ

ՄԵՐ ՆՈՐ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐԸ

Ոչհա շարք մը բանաստեղծներ, քիչ մ'աւելի հասակ նետած, բացուած և գուշակեցողուած այն հազարաւոր քերթողներէն՝ որոնք զգացին, գրեցին դասարանի խոնարհ գրասեղաններու վրայ. և սակայն լոյսին չեկան՝ կամ երկչոտ համեստուած թեան համար և կամ միջոցներու թերիով:

Գրեց Ա. ՍԵՄՆ - Փարիզ

Մի սարսափիւք, թատրոնի մէջ հագուած
զրահ է. թէեւ այս քաղաքական ամպոտ
ժամանակին շատ զարմանալի ալ չէ՝ ինք-
նապաշտպանութեան զրահ հայթայթել։
Երիտասարդ բանաստեղծին գիրքը ղեկ-